

Mens vi venter på eldrebølgen ...

... kan vi glede oss over «de nye eldre», de ganske så friske og rørlige, litt mer velstående eldre, som lever lenger enn noen før dem. I et land i en misunnelsesverdig økonomisk og sosial posisjon, har vi fremdeles bekymringer. Inntekts- og formuesforskjellene øker, og grupper sakker akterut. Det er ikke nytt at innvandrere og alenemødre sliter, men et mer nyoppdaget problem er det at en del av de unge som bor alene, ikke ser ut til å ha det så bra. Vi skal by på noen flere overraskelser, særlig fra likestillingsfronten.

Dag Ellingsen

Dette nummeret av Samfunnsspeilet er spekket med informasjon – det er en slags «Rikets sosiale tilstand». Vi har trukket ut noen tendenser og trekk som vi mener det er grunn til å legge vekt på. La oss først ta en titt på «de nye eldre».

Friske og rørlige eldre

Flere enn før blant dem som er 67 år eller eldre, sier at helsen deres er god. I 2005 var det 67 prosent av dem i denne aldersgruppa som mente de hadde god eller meget god helse, opp fra 57 prosent 20 år tidligere. Stadig færre i de samme aldersgruppene har problemer med å bevege seg ut av boligen på egen hånd. Færre eldre enn før har behov for pleie- og omsorgstjenester – her har nedgangen vært mest markert blant de «yngre» alderspensjonistene (67-79 år), men også blant dem som er 80 år eller eldre. Rørligheten og mobiliteten uttrykker seg også i at stadig flere eier bil, i nesten tre av fire husholdninger der hovedinntekstakeren er 65 år eller eldre, har man bil.

De eldste spiser sunt, sunnere enn resten av befolkningen. De er flinke til å få i seg «fem om dagen», og måltidene er mer regelmessige enn for oss andre mer travle. Mange mosjonerer ukentlig. For oss som har passert den første ungdom, er det litt vanskelig å tenke seg egne besteforeldre som mosjonister, men nå er det regelen heller enn unntaket.

Den forbedrede helsa gir seg også utslag i at de eldre blir stadig eldre. På 1970-tallet kunne menn på 65 forvente å leve 14 år til – nå kan de forberede seg på 17 gjenstående år. Økningen i levealder har vært særlig god de siste årene, og økningen har vært sterkest for menn. Men menn må fremdeles kalkulere med en levealder som er nær fem år kortere enn kvinnenes. For drøyt 25 år siden var forskjellen om lag sju år i kvinnenes favør. Dødeligheten, eller risikoen for å dø i løpet av et år, har aldri vært lavere enn nå, verken for kvinner eller menn.

Mer velstående eldre

Dagens nye eldre har mer å rutte med. Det er i denne gruppa vi finner den sterkeste veksten i inntekter og formuer. En viktig forklaring er at stadig flere har opptjent gode pensjonspoeng i folketrygden, og atter mange har en egen tjenestepensjon å nyte godt av. Det er en lavere andel minstepensjonister enn tidligere, og som følge av blant annet politiske vedtak, har minstepensjonistene hatt en god inntektsutvikling. Det er også stadig mer sjelden at de eldre blir pensjonister uten å sitte i egen, mer eller mindre

nedbetalte, bolig. I takt med at mennenes levealder øker mer enn kvinnes, er det også en lavere andel «yngre» enker med etterlattepensjon.

Nå må vi umiddelbart ile til med å understreke at eldre som gruppe fremdeles har lavere inntekter per hode enn for eksempel par i 50-årsalderen uten hjemneværende barn. Når veksten i de eldres inntekter og formuer blir prosentvis så høy, skyldes dette til en viss grad at utgangspunktet var så lavt.

Etter oss kommer bølgen

De gruppene som utgjør dagens alderspensjonister, er for det meste født mellom de to verdenskrigene. I 1920- og 1930-årene var fødselskullene små, langt mindre enn dem vi så i 1940-, 1950- og 1960-årene. Siden 1999 har det faktisk vært en nedgang i antallet alderspensjonister. Om snaut ti år vil situasjonen være helt annerledes. Da vil «barna» fra de store fødselskullene melde seg som alderspensjonister. Noe seinere vil de ha behov for pleie og omsorg. Det er dette som blant annet menes med eldrebølgen, og som gir rynker i pannen for dem som planlegger framtidens eldreomsorg og pensjonssystemer. I mellomtiden kan dagens relativt få pensjonister glede seg over en nasjonaløkonomi som tåler deres pensjoner, og et omsorgssystem som rigges til for den kommende bølgen.

Det er helt klart at de eldre som vil utgjøre «bølgen», vil være enda bedre økonomisk forspent enn dagens eldre. Par i 50- og 60-årene uten hjemmeboende barn er de som tjener best, og som vil ha opparbeidet seg gode pensjonsinntekter. Deres helse ser heller ikke ut til å være dårligere. Nær sju av ti norske arbeidstakere i alderen 55 til 64 år er fremdeles i arbeid, bare Sverige og Island har flere slike unge eldre i jobb. Dette er viktig kunnskap for de som utformer og administrerer eldreomsorg og pensjonssystemer. De siste årene har oljeprisen vært svært god, noe som har gitt det såkalte oljefon-

Crestock.com

det en kraftig vekst. Det kan bli et godt tilskudd til å klare de utgiftene vi står overfor når eldrebølgen virkelig ruller innover oss.

De som skal utgjøre «bølgens» fortrøpper, har det også ganske greit på jobben. Få har problemer med å løse arbeidsoppgavene på grunn av alderen, og nesten ingen opplever press fra arbeidsgiver for å få dem til å slutte. Mange av dem er likevel i tvil om de vil holde ut helt til ordinær pensjonsalder, og legger vekt på at i så fall må arbeidsdagene bli kortere og arbeidsmengden mindre.

Fortsatt sentralisering

Flyttemønsteret fra Nord-Norge varer ved. Selv Hammerfest, med sin blomstrende oljevirkksomhet, måtte nøye seg med en netto befolkningstilvekst på 2 – to – personer i fjor. I resten av de nordlige kommunene ser det jevnt over mer negativt ut. Det samme kan man si om Nord-Vestlandet. Flyttetilveksten finner vi særlig i sentrale fylker som Oslo og Akershus, men også Hordaland (Bergen) og Rogaland (Stavanger) kan vise til positive tall.

Fødslene sentraliseres. Stadig flere barn kommer til verden på fødeavdelinger i det sentrale østlandsområdet. I 2005 fant mer enn hver fjerde fødsel sted i Oslo eller Akershus. Særlig Nord-Norge, men også Vestlandet, Hedmark og Oppland må se på at deres fødeavdelinger mottar lavere andeler av de fødende enn for noen tiår siden.

Alderdommen er mer desentralisert. Fylker som Hedmark og Oppland preges av forgubbing. De har den laveste andelen barn under seks år, kombinert med de høyeste andelen personer i pensjonsalder (67+).

Fortsatt ganske høy innvandring

Nettoinnvandringen i 2005 var høy i norsk målestokk, bare i 1999 var den høyere. Den forholdsvis høye innvandringen er et viktig bidrag til vår befolkningsvekst, og særlig merkes dette i innvandringsbyer som Oslo.

Et nytt innslag på innvandringsfeltet er arbeidsinnvandringen fra Øst-Europa, med polakker og litauere som de klart største gruppene.

Fortsatt sterk økonomi

Norge er inne i en høykonjunktur, i likhet med store deler av verdensøkonomien. Vi selger dyr olje og importerer billige klær og har det ganske bra. Arbeidsledigheten er lav, lønnsveksten er ikke så verst, men forskjellen mellom «fattig» og «rik» fortsetter å øke. Antallet som har lavinntekt er stabilt. Men veksten har også sendt mange ut på lånetur til banken. Inntektene vokser, ja, men gjelden vokser enda mer.

Unge som bor alene, sakker akterut

Barne- og likestillingsdepartementet har bedt oss i SSB se spesielt på de såkalte aleneboende. Dette er en gruppe som har økt betydelig, og fra en nyutgitt publikasjon (Mørk 2006) har vi hentet flere og til dels bekymringskapende funn i dette nummeret av Samfunnsspeilet: Vi så ovenfor at det er blant de eldre at inntektsveksten er best. Yngre husholdninger har derimot

hatt en langt svakere inntektsvekst, og de som bor alene kommer svakest ut. For rundt 15 år siden hadde den sistnevnte gruppa en inntekt per hode som lå omtrent på gjennomsnittet for alle husholdninger. I 2004 utgjorde inntektene bare tre firedeler av det samme gjennomsnittet.

Inntektsutviklingen for denne gruppa er altså til å bekymre seg over. Gjeldsutviklingen gjør ikke bildet noe bedre. Yngre aleneboende, enslige forsørgerne og unge samboere uten barn utgjør tre grupper der mange har mye gjeld i forhold til inntekten. Men de som har mest gjeld, er par hvor yngste barn er under sju år gammelt. Her har hele 13 prosent en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens inntekt. Dette er en dobbelt så høy andel som i 1998.

Barnefamiliene har til dels mye gjeld, men som gruppe har de ikke de aller mest tyngende boligutgiftene. Slike utgifter er det de unge aleneboende som har. Blant dem som bor alene og er under 35 år, har seks av ti boligutgifter som utgjør mer enn en firedel av inntektene etter skatt. De unge enslige er også overrepresentert blant dem som mottar sosialhjelp.

Sammensatt likestillingsbilde

Menn som sannsynligvis aldri blir gift eller får barn, blir det flere av. Tendensen til ikke å gifte seg er til stede for begge kjønn, men sterkest for menn. Kvinner venter lenger med å føde barn, men de får barn, bare seinere. En stadig høyere andel menn blir 45 år uten å ha fått barn – i fjor gjaldt det nesten hver femte mann. Den ulike fordelingen av foreldreskap mellom kjønnene har mye av sin forklaring i at mange kvinner ser ut til å foretrekke «resirkulerte» menn, karer som har fått barn i andre forhold før.

Flere kvinner dør av lungekreft. Kvinner begynte å røyke seinere enn menn. Nå ser vi utslaget ved at lungekreft, som tidligere var en mannsdominert lidelse, nå i sterkere grad også rammer kvinner. Menn begynte tidligere enn kvinner å stumpe røyken, men fra 1998 har også kvinner begynt med denne sunne vane-endringen.

Kontantstøtten blir brukt av mange, men populariteten er på langt nær så høy som da den ble introdusert. Vi har tidligere vist at denne støtten har redusert yrkesdeltakelsen blant kvinner i betydelig grad, og en redusert bruk av denne støtten kan altså ha medvirket positivt her (Rønsen 2004). Men når barna ikke lenger er hjemme hos mor eller hos dagmamma, er de i barnehage. Og der er det fremdeles langt mellom mennene.

Unge kvinner er mest styrt av de kundene og klientene de betjener på jobben, mens menn bestemmer mest selv. Kvinner kjøper klær, menn vil ha «dingser» og «dippedutter». Og hvem tror du bruker mest penger på personlig pleie?

Flere unge kvinner går til psykolog. Unge menn og eldre av begge kjønn kan ikke beskyldes for å renne ned dørene hos vårt psykiske helsevern. Så kan man diskutere om dette skyldes at de unge kvinnene har fått det tøffere, eller om det er de som i størst grad har innsett behovet for å si fra når problemene tårner seg opp. Men i rusbehandlingen, der er det solid mannsovervekt.

Referanser

Mørk, Eiliv (red.) (2006): *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Rønsen, Marit (2004): *Kontantstøtten og mødres arbeidstilbud: Større virkninger på lengre sikt*, *Samfunnsspeilet* 6, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Menn dominerer kriminalstatistikken. Et sted mellom 80 og 90 prosent av gjerningsmennene som politiet registrerer, er menn. En periode har kvinnene halt innpå, men nå ser dette ut til å ha stagnert. Det er også slik at kvinnene begår de mindre alvorlige lovbruddene, noe som gjenspeiler seg i fengselsbefolkningen, der kvinnene i enda større grad er en minoritet.

Det er en mannlig overrepresentasjon i sosialhjelpstatistikken, og særlig de unge mennene er hyppig i kontakt med disse kontorene. Mennenes overrepresentasjon blir mer og mer tydelig jo lengre stønadperioden varer.

Kvinnelønnen er fremdeles vesentlig lavere enn mannlønnen, og her går utviklingen svært tregt, særlig i offentlig sektor. Det må imidlertid tilføyes at avstanden mellom kjønnene fremdeles er størst i privat sektor.

Noen flere overraskelser

For alle dem som ikke er fornøyd med helsetjenestene i landet, må det være en trøst eller en overraskelse, at vi i Norge bruker mest på helse i Norden. Og at det bare er i Sveits, Luxemburg og USA, av OECD-landene, at de bruker mer enn oss.

Mange har fortvilt etter å ha hatt innbrudd i hus, hytte, bil eller båt, eller opplevd at bil eller båt er borte. Stadig færre ser nå ut til å få disse opplevelsene. Antallet politianmeldte vinningslovbrudd er faktisk markert på retur, og tendensen har vedvart noen år. Og de eldre? Ja, de er svært lite utsatt for å bli ofre for lovbrudd, og vi finner dem også svært sjelden som gjerningspersoner i politiets registre. Men det er ikke noe nytt. Eldre, og særlig kvinner, har vært de som har vært mest urolig for å bli utsatt for lovbrudd. Her har angsten svekket seg noe det siste tiåret. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt.

Stadig flere eldre mottar ulønnet hjelp av slektninger og andre. Familien er altså slett ikke død, ei heller som hjelpeinstans for eldre.

Ryktet om kinoens død er betydelig overdrevet. Det utstedes færre kinobilletter enn tidligere, det er så. Men den store nedgangen her skjedde på 1980-tallet. I de seinere årene har det blitt flere og flere kinoforestillinger, i takt med at flerkinoanleggene har blomstret opp. Det har også blitt en større andel av befolkningen som en eller flere ganger i løpet av året har tatt seg en tur på kino.

Nordmenn er ikke spesielt flinke til å oppsøke valglokalene, men på andre måter viser de betydelig politisk interesse. Vi er de flinkeste i Skandinavia til å gå med merker på brystet som viser hva vi står for. Vi arbeider hyppigst for et politisk parti eller en aksjonsgruppe, og vi er minst redde for å kontakte politikere eller offentlige tjenestemenn.

Boligene krymper. De fleste nordmenn har fremdeles god tumleplass. Men de siste årene er det blitt bygd mange nye boliger, og disse er vesentlig mindre enn for eksempel de som ble bygd på 1980-tallet. De trangere boligene avspeiler minst to tendenser: For det første blir de særlig bygd i sentrale strøk med mindre og dyrere tomteplass. For det andre reflekterer de etterspørselen til en befolkning som lever i stadig mindre husholdninger.